

IVN GRONINGEN-HAREN

Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid

Jaargang 43 n° 1

2019-1

Groeningen

voor natuur in en om de stad

Inhoudsopgave

Agenda voorjaar/zomer 2019	2
Van de voorzitter	3
De Kempkensberg	4
Veldbiologen inventariseren de wijk Drielanden	8
Moestuiniëren op je balkon	9
Essentaksterfte in Groningen	10
2018 Jaar van de Huiszwaluw (vervolg)	12
Natuurkids op zoek naar Jona	14
Kinderen planten Tiny Forest in Groningen	15
Effectiviteit van faunapassages aan de oostkant van de stad Groningen	17
Visie van IVN op Stadspark	20
Cursussen, excursies, lezingen	24
Adressen en informatie	28

Agenda voorjaar/zomer 2019

Vrijdag 25 januari	Moestuiniëren op je balkon met Janneke Tops
Zaterdag 26 januari	Vogel-wandelexcursie naar Boswachterij Grolloo en Grolloërveen
Vrijdag 8 februari	Wandelexpeditie Beleef de winter op de Hoornsedijk
Donderdag 21 februari	Workshop 'Schetsen in het gras' o.l.v. Trudy Beekman
Zaterdag 23 februari	Excursie Wintervoedselveldjes
Maandag 11 maart	Algemene Ledenvergadering IVN en lezing
Zaterdag 23 maart	Vogelwandelexcursie naar de Gasterse Duinen
Dinsdag 26 maart	Lezing Bodemdieren als biobouwers door Matty Berg
Zondag 31 maart	(Groot)ouder/kind excursie Vennebroek en Friescheveen
Zaterdag 13 april	Ruildag wilde tuinplanten in Noordlaren
Zaterdag 15 juni	Excursie wilde tuinplanten naar de Arnicaakwekerij Dwingeloo
Weekend 15 of 16 juni	Natuurkids: Slootjesdag
Woensdag 10 juli	Avondexcursie werkgroep Wilde Planten Tuinen
Voorjaar	Cursus Vogelgeluiden

De meest actuele informatie over de excursies, cursussen en overige activiteiten is te vinden op de website: www.ivn.nl/afdeling/groningen-haren.

Foto omslag: Stadspark.
Foto: Lammert Tiesinga

<ul style="list-style-type: none"> • Centrale Verwarming • Gas en Water • Elektra 		<ul style="list-style-type: none"> • Dak en Zinkwerken • Sanitair • Zonne-Energie
Technische Installaties		
Rijksstraatweg 94 Haren Kieler Bocht 39 Groningen www.lanting-it.nl		☎ (050) 534 40 65 Fax (050) 534 37 57 e-mail: lanting@technonet.nl

Van de voorzitter

Na de lange, warme en droge zomer en de vele berichten over smeltende ijskappen begint het toch bij iedereen door te dringen dat er iets moet gebeuren om klimaatverandering tegen te gaan. In Polen, waar de economie voor het overgrote deel nog op kolen draait, vond de klimaat-top plaats. Het schiet wereldwijd nog niet echt op met de aanpak van klimaatverandering. Ook in Nederland gaat het niet hard; de regering gaat keuzes uit de weg en neemt mede door interne verdeeldheid niet het voortouw. Er is een duidelijke oplossing: belast de uitstoot van CO₂. Van het geld dat daarmee beschikbaar komt kun je de energietransitie zo doorvoeren dat het ook voor de lagere inkomens behapbaar wordt. Maar de regering durft het niet aan en de vervuilende industrie praat mee aan de klimaattafels en werpt blokkades op. Na 'Parijs' zijn er weer een paar jaar verloren gegaan om drastische maatregelen te nemen. Halen we de doelen van Parijs nog?

In gesprekken met de beleidsmakers in de Gemeente Groningen gaat het meestal over 'klimaatadaptatie'. Vergroening van de stad om 'warmtestress' tegen te gaan en periodes van droogte of

wateroverlast te kunnen doorstaan. Erg noodzakelijk natuurlijk, maar het is niet genoeg. We moeten ons niet alleen aanpassen aan de klimaatverandering, maar ook de verandering tegengaan. Minder bomen kappen, meer bomen en struiken aanplanten is ook uit dat oogpunt van belang. Vervolgens rijst de vraag: wat voor struiken, bomen en planten. Als we dat slim aanpakken kan ook de biodiversiteit worden vergroot. Dus liever inheemse soorten dan exoten. Jammer genoeg staat dat thema nog niet hoog op de politieke agenda: de beleidsmakers denken dat ze daarvoor de handen niet op elkaar krijgen. Klimaatadaptatie is een harde noodzaak en voor doelen op dat gebied is geld. Vergroting van de biodiversiteit wordt als minder urgent ervaren en is geen onderwerp dat leeft bij een groot publiek: zegt men. En als dat gezegd wordt komt mijn gemoed in opstand. Versterking van de biodiversiteit is niets anders dan het redden van de rijkdom van de natuur en daarmee van de leefbaarheid van de aarde. Het meest direct komt dit tot uiting in de noodzaak van bestuiving van de voedselgewassen. Als de bijen uitsterven, zou dat een ramp zijn. In de natuur hangt alles met alles samen; het is een prachtig, maar ook broos geheel waarbij insecten, bodemdieren en dergelijke aan de basis staan. Dat bewustzijn van mensen versterken is een belangrijke taak voor het IVN. Het thema insecten, vogels en landbouw komt op onze ALV in maart (opnieuw) aan de orde in een presentatie van Raymond

Klaassen (RuG) die zich lang met dit thema heeft bezig gehouden en ook veel onderzoek in het veld heeft uitgevoerd.

Dit is mijn laatste column als voorzitter. Ik ben er trots op dat ik inmiddels bijna 14 jaar als secretaris en als voorzitter mocht bijdragen aan het werk van het IVN. En daarnaast als lid en coördinator van de werkgroep Stadsecologie. Verder mocht ik het IVN vertegenwoordigen in het Gronings Overleg Stadsnatuur, waardoor we in contact bleven met andere natuurorganisaties en de gemeente Groningen. Door mijn enthousiasme voor het IVN liep het werk soms wat uit de hand, maar ik heb van al die inspanningen ook veel geleerd, zowel over de natuur (door cursussen, excursies, onderzoek) als ook over bestuurlijke en politieke processen. En vooral ook veel inspiratie opgedaan. Ik ben blij dat ik een bloeiende IVN-afdeling achterlaat. Het gaat goed met onze afdeling: een verdubbeld aantal leden, actieve werkgroepen en ook financieel staan we er weer goed voor. Ik ga het wat rustiger aandoen, maar ga niet weg: ik blijf in Groningen wonen, ik blijf IVN-lid en nog een jaar in het IVN-Regio-overleg en namens de regio Groningen nog een jaar in de Landelijke Raad. Gerard Smeding volgt mij op als coördinator van de werkgroep Stadsecologie. Voor de functie van voorzitter is helaas nog geen opvolger gevonden. Daarom een dringende oproep in deze Groeningen.

Lammert Tiesinga
10 december 2018

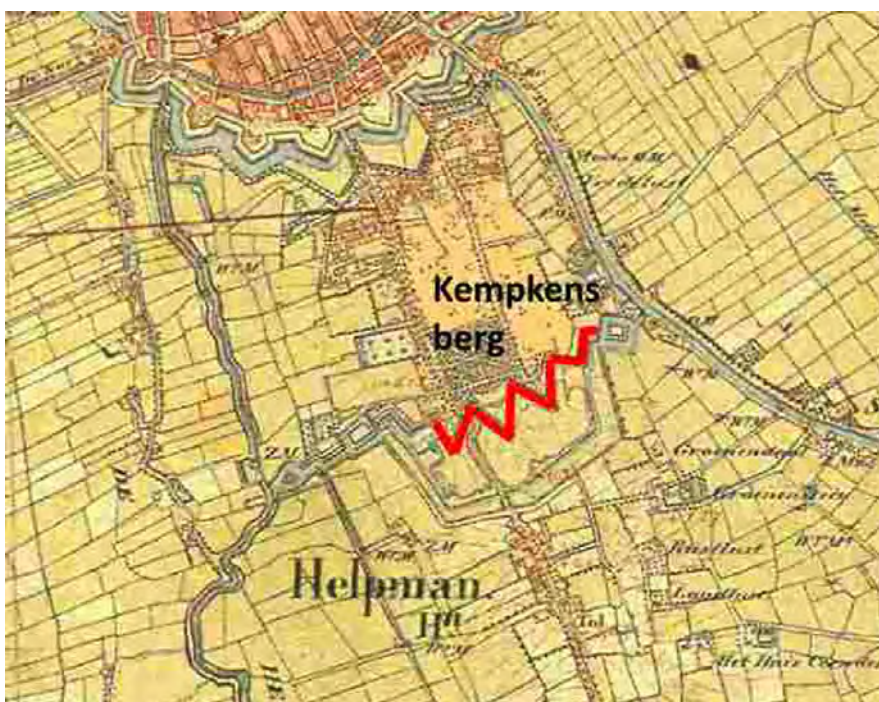
De Kempkensberg

Dit is een beknopte versie van het verslag van Zwaan Schoterman over haar onderzoeksterrein ('adoptiegebied') in het kader van de Natuurgidsenopleiding in Groningen (2017–2018).

Tekst en foto's: Zwaan Schoterman (tenzij anders vermeld)

Geschiedenis

De Kempkensberg was vroeger een heuvel aan het noordelijke deel van de Hondsrug, ten zuiden van de stad Groningen. Van hieruit keek men uit over de stad. Daar heeft Bommen Berend, de bisschop van Münster, in 1672 goed gebruik van gemaakt en geprobeerd om vanuit die plek de stad te bezetten. Na het ontzet van Groningen besloten de Groningers de Kempkensberg af te graven. Volgens de bewoners was dit namelijk een gevaarlijke hoogte op de Hondsrug, waar vooral de vijand zijn voordeel mee kon doen. Vervolgens werd in 1698 begonnen met de aanleg van het nieuwe verdedigingswerk de Helperlinie. De Helperlinie werd ontworpen door Menno van Coehoorn, toen de ingenieur-generaal van de verdedigingswerken in de Nederlanden. Met de Helperlinie introduceerde hij een nieuw soort vestingstelsel, onder andere met uitstekende lunetten (kleine vestingwerken). Die zijn in het rood gemarkeerd op het onderstaand plaatje. Vanaf deze plek konden de bommen de stad niet meer bereiken. De linie is (gelukkig) nooit gebruikt.

Fragment historische kaart omstreeks 1850.

De twee kilometer lange Helperlinie verloor haar functie eind 19 de eeuw. Op de gronden werden hierna nieuwe overheidsinstellingen gevestigd, onder andere de gevangenis, de kazerne, de RK-begraafplaats en ook een uitbreiding naar het zuiden van het Sterrebos. Het Sterrebos grenst aan mijn onderzoeksgebied

Kempkensberg nu

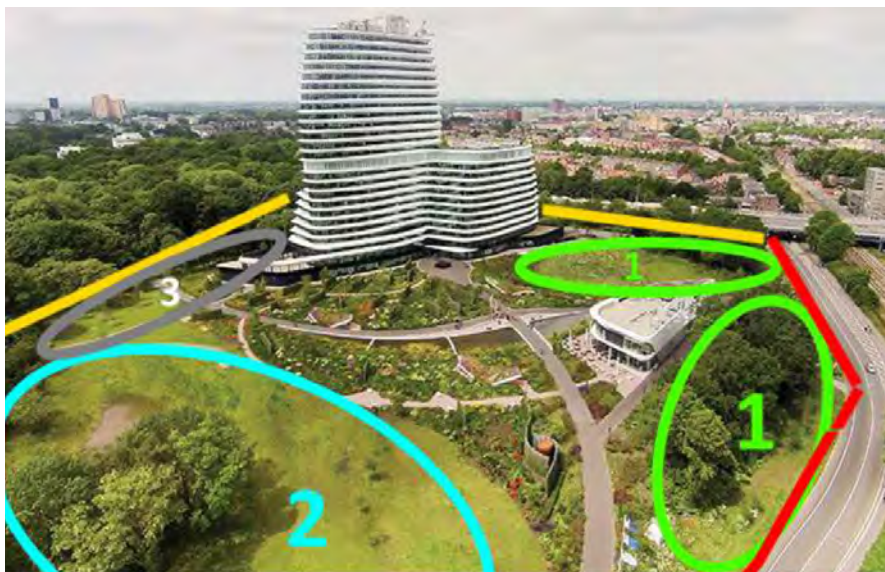
De Kempkensberg van nu is nog een klein stukje van wat het vroeger was. Nu staat er een heel groot en hoog kantoorgebouw (DUO-gebouw). In de volksmond noemen we dit 'het cruise schip'. In het noorden, westen en zuiden heet de weg om de Kempkensberg ook Kempkensberg (geel). Deze weg komt in het oosten uit op de Helperzoom (rood). Het totale gebied heeft een oppervlakte van bijna vier hectare.

Het DUO-gebouw is het centrale punt van de Kempkensberg. Daarom heen ligt een heel mooie stadstuin waar het goed toeven is. De stadstuin bestaat uit een gecultiveerd gedeelte (de daktuin) en een natuurlijk inheems ingericht gedeelte. Dit verbindt de tuin op natuurlijke wijze met het aangrenzende Sterrebos.

De daktuin ligt boven de ondergrondse parkeergarage. Deze tuin bevat 200 verschillende soorten planten en er zijn 520.000 stuks geplant. Ieder jaar gaan er 40.000 bollen de grond in.

De begroeiing van de rest van de Kempkensberg bestaat uit inheemse planten, bomen en struiken en vallen onder mijn adoptie gebied. De architectuur van het DUO-gebouw en de gecultiveerde tuin zijn op elkaar afgestemd. Beide hebben ronde vormen met ook ronde schermen met klimop om vooral de wind te beperken. De tuin is 24 uur per dag toegankelijk voor het publiek en echt de moeite waard om regelmatig een kijkje te nemen. Er is ook een restaurant waar je op het terras een lekker kopje koffie kunt nemen en uitkijken op de tuin.

Overzichtsfoto (www.baljon.nl/project/stadstuin-kempkensberg-groningen)

Mijn onderzoeksgebied

1. Gebied met de inheemse wilde planten.

Dit gebied ligt ingesloten tussen daktuin, Kempkensberg (weg noord kant) en de Helperzoom (groen omcirkeld gebied 1). Dit gebied is ongeveer gelijktijdig met de gecultiveerde daktuin aangelegd. Het is rondom een groot grasveld ingezaaid met een kruidenmengsel dat wilde planten bevat die vooral aantrekkelijk zijn voor insecten, bijvoorbeeld de wilde bij en de hommelm. De wilde planten en de gecultiveerde planten staan direct naast elkaar, en op deze manier probeert men de insecten ook gebruik te laten maken van de gecultiveerde bloemen.

Aan de zijkant langs de Helperzoom is een strook met verschillende bomen, onder andere tamme kastanje, berk, moseik, kers, iep en een ondergroei van verschillende struiken zoals gele kornoelje en hazelaar.

In het begin van de winter ziet dit deel er kaal uit. Dit geldt eigenlijk voor alle delen. De bomen zijn kaal, en verder zie ik hobbelige grasvelden. Maar als ik beter kijk zie ik toch al weer groen blad de grond uit komen. Ik heb het idee dat de planten direct proberen zoveel mogelijk ruimte in beslag te nemen door bladrozetten te maken of door zo plat mogelijk over de grond te groeien. De hazelaar zie ik alweer bloeien. In maart kan ik al verschillende planten herkennen aan hun bladeren, bijvoorbeeld het knoopkruid, boterbloem, weegbree, zuring, kamille, walstro en duizendblad.

Begin voorjaar is het prachtig om te zien hoe alles gewoon de grond

uitspuut. Nog niet helemaal de mooie kleurrijke bloemen pracht, waarom ik op dit adoptie gebied gevallen ben maar het komt er aan.

In de zomer bloeit het knoopkruid, peen, boerenwormkruid, cichorei en nog veel meer, heel uitbundig. Op die mooie, bloeiende planten ben ik verliefd geworden en dat is de reden voor de keuze van de Kempkensberg als adoptiegebied.

In de herfst moest ik een mini excursie geven in mijn onderzoeksgebied. Maar alle planten zijn dan zo'n beetje uitgebloeid, en het verschil tussen een bloeiende en uitgebloeide plant is best groot. Een uitgebloeide plant ziet er meestal een beetje doods uit, maar heeft natuurlijk wel zijn plicht gedaan en zaden gemaakt. Ik had daarom negen bloeiende planten op een A4 afgedrukt (hoe mooi het kan zijn), en de opdracht aan mijn bezoekers gegeven 'zoek de bijbehorende uitgebloeide plant en welk soort vrucht dragen ze nu'. Het ging heel leuk.

Peen, cichorei en boerenwormkruid

2. Verwilderd gebied met aan de rand hoge oude bomen

Dit gebied (het met blauw (2) omcirkeld gedeelte in overzichtsplaatje) is het zuidelijk gedeelte van de Kempkensberg, en grenst in het noorden aan een pad rond de daktuin. Het bestaat uit een natuurlijk inheems ingericht terrein. De vegetatie is voor een deel laag met grassen en kruiden. In het verleden is hier ook een kruidenmengsel ingezaaid dat nu een wat verruigde indruk geeft. In het vroege voorjaar staat hier het klein hoefblad al te bloeien met mooie, gele bloemen tussen het gras.

Klein hoefblad

Later zie ik de bladeren komen en verdwijnen de bloemen. Ook zie ik de geel bruine spruiten van de paardenstaart heermoes. In het late voorjaar en zomer is dit terrein ook een prachtige bloemenzee. Paarse koekoeksbloemen, witte walstro, gele honingklaver, boterbloemen, paarse klaver, grassen enzovoort.

Aan de zuidkant is ook een smalle strook met hoge oude bomen, onder andere populieren, met een ondergroei van klimop, wilde clematis en varens aanwezig. Dit deel doet mij wel denken aan een houtwal. In de ondergroei is veel klimop aanwezig die soms tot hoog in de bomen groeit. De bomenstrook heeft een uitloper die noordwaarts het open veld in gaat. Tussen deze bomen is hier een klein wandelpad aangelegd.

Een verscholen vijvertje

Het laantje leidt naar een bankje, dat uitkijkt op een klein vijvertje (zie plaatje hieronder). Dit is mijn geheime plekje. In de zomer zie je het bijna niet. Alleen zwervers hebben het helaas ook gevonden. In het vroege voorjaar zie ik bij het vijvertje de knotsvormige bloemen van het groot hoefblad, heel mooi. Omdat mijn kennis op dat moment nog pril is dacht ik eerst dat ik een bijzondere orchidee had ontdekt. Al aan het

eind van het voorjaar zijn de bloemen van het groot hoefblad al niet meer te zien maar wel de heel grote bladeren. De insecten doen zich hier te goed aan. Groot hoefblad groeit het liefst aan water.

Het verscholen vijvertje met blad groot hoefblad

In het voorjaar zijn op de bovenrand van de vijver nu ook de varens uitgerold, de adelaarsvaren. De varens nemen al een heel stuk van het gebiedje in beslag. Over de adelaarsvaren hoorde ik tijdens de Drentse Aa-plantenexcursie een intrigerend verhaal. De varen bevat blauwzuurverbindingen en andere stoffen die giftig zijn voor huisdieren en ook voor ons mensen. Koeien, schapen en konijnen mijden de plant. Desondanks zijn de ontrollende blad toppen in Japan een populaire groente. Er zijn aanwijzingen dat de gifstoffen in deze varen bijdragen aan het vrij vaak voorkomen van maagkanker bij liefhebbers van deze delicatessen. Zelfs in aanraking komen met de varen schijnt al gevaarlijk te zijn. De kankerverwekkende stoffen zouden via de sporen worden opgenomen in het lichaam. Dus oppassen geblazen met de adelaarsvaren. De naam dankt de adelaarsvaren aan de rangschikking van de vaatbundels in de doorgesneden bladsteel. Zij vormen met enige fantasie een dubbele adelaar. In de zomer bloeien hier onder de bomen ook het robertskruid, nagelkruid en andoorn. Op het water in het vijvertje zit een laag eendenkroos. Waterdiertjes heb ik jammer genoeg amper in het vijvertje gezien.

Ondiepe poel

Een ondiepe poel

Een grotere poel is te vinden centraal van dit terrein. Deze poel was eerst omgeven door allerlei planten en grassen maar in het begin van de zomer hebben er zware vrachtwagens rondgereden en waren deze grotendeels verdwenen. Het blijkt dat hier in de komende jaren gebouwd gaat worden. Maar in de loop van de zomer kwamen toch allerlei planten weer terug. In de zomer staat de poel meestal droog. Maar onder andere de lisdodden en paarse kattenstaart staan er toch weer fier bij. Aan de noordkant van dit terrein liggen op vier plaatsen oude muurresten. Dit zijn resten van de Helper Linie. De muurresten zijn gevonden tijdens de bouw van de ondergrondse parkeergarage. De stenen hebben ook waarde voor kleine dieren zoals amfibieën en bijen. In het voorjaar geeft een band met bloeiende gele narcissen aan waar de Helper Linie een paar honderd jaar geleden heeft gelopen. Een mooi gezicht.

Een tredpad

Verder loopt een niet bedoeld voetpad van het DUO-gebouw naar de Kempkensberg (weg aan de zuidkant). Deze wordt veel gebruikt door de mensen die werken in het DUO-gebouw. Grappig is dat hier verschillende tredplanten zijn gaan groeien. Een tredplant is een plant die nog groeit op plaatsen die veel betreden worden. Het zijn plaatsen met een sterke bodemverdichting die daardoor zuurstofarm zijn, dus onverharde paden. Het verdragen van al die stappen van mensen berust meestal op vertakking vlak bij de grond, een snel herstelvermogen en een elastisch en tegelijk vast weefsel. Ik heb hier varkensgras, grote weegbree, zilverschoon en witte klaver gezien.

Holwortel

3. Rand Sterrebos

Dit gebied grenst aan het Sterrebos (het met grijs (3) omcirkeld gedeelte in overzichtsplaatje). Hier staan veel bomen en daarom is er weinig zon. Je ziet hier verschillende planten die ook in het Sterrebos voorkomen, de zogenaamde stinzenplanten. Deze planten vormen een bijzondere groep verwilderende sierplanten. Stinzenplanten horen thuis op oude buitenplaatsen en op de oude 'stinzen' (landhuizen) in Friesland. Zij zijn daar al eeuwen geleden geplant. Daar zijn ze verwilderd en door de jaren heen massaal ingeburgerd. In het vroege voorjaar heb ik hier de holwortel, sneeuwkllokje, narcis en bosanemoon zien bloeien. Dasloek heb ik in het voorjaar niet gezien aan de rand. Wel heel veel in het Sterrebos zelf. Ook het speenkruid bloeide volop. Wanneer echter in het voorjaar de bladeren aan de bomen komen verschrompelen de bloemen en blaadjes en wachten de planten ondergronds op de volgende lente. Op de hoek van het DUO-gebouw en het Sterrebos is aan het einde van het voorjaar het helmkruid al bijna uitgebloeid en bloeit de valeriaan volop. Een heel mooie combinatie. Het boerenwormkruid zit hier nog in de knop maar zal straks in de zomer het hele stuk geel kleuren. In de zomer heeft het boerenwormkruid het overgenomen van de valeriaan.

Veranderingen

Mijn verslag heeft betrekking op het jaar 2017. In 2018 is er veel veranderd. Door de aanleg van de nieuwe Zuidelijke ringweg en veranderingen aan het spoor, is de berm langs de Helperzoom bijna geheel afgegraven geweest. In de zomer was er daardoor helaas niet veel meer over van de uitbundige bloei in voorgaande jaren. Op het zuidelijk gedeelte van de Kempkensberg komen nieuwe woningen. Ook dit gebied gaat dus verloren, heel jammer.

Boerenwormkruid

Veldbiologen inventariseren de wijk Drielanden

De vereniging voor veldbiologie (KNNV) start een inventarisatieproject in de wijk Drielanden. De vereniging is namelijk ook geïnteresseerd in stadse ecologie. De afdeling in Groningen gaat binnenkort met enkele werkgroepen een planning maken. Deze vormt de basis voor de inventarisaties en ook excursies, lezingen en andere activiteiten. Het doel is ook wijkbewoners te enthousiasmeren over de levende natuur om hen heen.

De KNNV is de landelijke vereniging voor veldbiologie, voor actieve natuurliefhebbers en beschermers die meer over de natuur, planten en dieren willen weten en ervan genieten. De afdeling Groningen heeft vier jaar geleden 't Stort, tussen Aduard en Zuidhorn, geïnventariseerd. Hou de website van Drielanden in de gaten voor de activiteiten (www.drielanden.nl). Onder 'Flora & Fauna' zetten we meer informatie over deze inventarisatie.

Meer weten? Wil je meewerken aan de inventarisatie?
Thorhold Souilljee leidt het project (thorhold@hotmail.com)

Weet je iemand of voel je jezelf aangesproken door de *vacatures* op bladzijde 13 en 23: **reageer!**

Aankondiging Algemene Ledenvergadering maandag 11 maart 2019

Locatie Floreshuis, Floresplein 19, 9715 HH Groningen, 050-5710112
Datum maandag 11 maart 2019
Aanvang 19.30 uur

De jaarlijkse ALV en thema-avond is gepland op maandagavond 11 maart 2019. Locatie is evenals vorig jaar het Floreshuis: Floresplein 19 in Groningen. Het formele gedeelte (ALV) start om 19.30 uur. Tijdens de ALV worden de jaarverslagen van bestuur en werkgroepen en de financiën besproken. Na de pauze volgt (samen met KNNV) een lezing van **Raymond Klaassen** (Rijksuniversiteit Groningen) over insecten, vogels en landbouw; problemen en oplossingen.

Meer informatie volgt. Agenda en stukken worden apart verzonden via mail en eventueel via post.

Moestuinieren op je balkon

Als nieuw lid bij de werkgroep Stadsecologie Groningen-Haren kwam ik binnen met het doel om activiteiten te organiseren voor een doelgroep die bij IVN naar mijn idee nu nog vaak buiten de boot valt: studenten en dertigers zonder kinderen. Een tijdje heb ik zitten worstelen met wat deze doelgroep zou aanspreken. Het is een doelgroep die vaak al druk genoeg is. Toen kwam ik op het idee van een cursus moestuinieren en dan specifiek voor op het balkon. Veel studenten en dertigers in de stad hebben geen tuin, maar wel een balkon. Bovendien worden balkons (te) veel gebruikt voor het opslaan van bier of afval. Het leek mij een mooi project om Groningen groener te krijgen door mensen te enthousiasmeren over tuinieren op je balkon. Er is veel meer mogelijk op een balkon dan je misschien denkt! Met een moestuin pluk je er ook nog eens je eigen vruchten (en groenten) van, én het tuinieren zal rustgevend werken; wat natuurlijk heerlijk is in onze moderne snelle maatschappij. Daarom organiseren we op vrijdagavond 25 januari om 19:30 uur een interactieve lezing door moestuinexpert **Janneke Tops**. Tijdens deze avond zullen de deelnemers leren waar je goede aarde vandaan haalt, welke gewassen het goed doen op het balkon en hoe verschillende gewassen elkaar helpen. De doelgroep is studenten en dertigers, maar iedereen is welkom! Dus heb je een balkon, maar weet je niet zo goed wat je ermee aan moet? Geef je dan op voor deze lezing (via ivn groningen haren@gmail.com) en tover je balkon om tot een ware biologische groentetuin!

Marjolein Centen (werkgroep Stadsecologie)

interactieve lezing
biologisch moestuinieren op het balkon

Biologische groenten zo duur? Kweek het zelf!

€10
vrijdag 25 januari
19:30-22:00
VV Tuinwijk
Helperzoom 8
Groningen
o.l.v. Janneke Tops

Heb je geen tuin, maar wel een balkon?
En wil je graag je eigen gezonde moestuin beginnen?
Bij deze lezing leer je welke grond je moet gebruiken, welke planten geschikt zijn, hoe je de lekkerste oogst krijgt en veel meer!
Geef je op via ivn groningen haren@gmail.com

Essentaksterfte in Groningen

Lammert Tiesinga (tekst en foto's)

De Es is in de provincie Groningen een van de meest voorkomende bomen. Je kunt wel zeggen: *de boom van de Groningse klei*. Het is dan ook heel triest dat deze boomsoort te kampen heeft met een vrijwel onstuitbare boomziekte: essentaksterfte. De provincie streeft naar een gezamenlijke aanpak van provincie en gemeenten, in samenspraak met natuurorganisaties. Tot nu toe zijn er twee bijeenkomsten geweest over de essentaksterfte. De startbijeenkomst was op 28 juni, de vervolgbijeenkomst op 12 november.

Wat is Essentaksterfte?

De ziekte wordt veroorzaakt door een schimmel (*Chalara fraxinea*), oorspronkelijk afkomstig uit Azië. De schimmel kwam via Midden Europa naar het Westen en Noorden van Europa. In 2010 werd de besmetting voor het eerst gemeld in Nederland. De schimmel verspreidt zich door de lucht via sporen. Het tast de boom van onderop aan: via wortels en de stam. Vervolgens zien we aangetaste, verwelkende en dode bladeren en takken die bruin kleuren en sterven. Geleidelijk verspreidt de ziekte zich via de gehele boom. Als compensatie maakt de boom veel waterlot aan (lange, stakerige loten). De boom gaat niet direct dood, maar verzwakt. Vaak komt er honingzwam bij, die de boom vanuit het wortelstelsel langzaam opruimt. Uiteindelijk valt de boom om. Als de boom licht is aangetast, komt het voor dat de boom zich (tijdelijk) herstelt en nog nieuwe takken aanmaakt.

De schimmelziekte slaat vooral toe bij bomen die in ruig gras staan, in een vochtige omgeving of in bosplantsoenen. Bomen vormen als het ware via het wortelstelsel één organisme. Als ze dicht op elkaar staan vormen ze dunnere stammen en investeren ze veel in het wortelstelsel. De aantasting kan dan grootschalige vormen aannemen en de bomen vallen dan uiteindelijk massaal om.

Onderzoek in provincie Groningen

Er staan in totaal 80.000 laanboomessen in de provincie. De aantasting van de Es langs wegen wordt sinds 2013 jaarlijks gemonitord, omdat afwaaiende takken gevaar kunnen opleveren. Vanaf windkracht 5 is er een risico op vallend dood hout. Uit onderzoek in de provincie blijkt dat van de Essen langs wegen in 2018 al 99% is aangetast. Daarvan is 70% licht aangetast; 25% middelzwaar en 5% zwaar aangetast. Het aandeel van licht aangetaste bomen lijkt zich sinds 2016 te stabiliseren, terwijl het aandeel van zwaar aangetaste bomen langzaam stijgt. Oudere bomen zijn naar verhouding minder aangetast dan jonge bomen. Dit heeft te maken met de groeisnelheid van schimmeldraden in de boom vanuit de wortelmasse. Die is het snelst bij jonge bomen "in de groei". Bij oudere bomen is de houtmasse verhard en dringt de schimmel minder snel door. De Europese *Fraxinus Excelsior* is de meest voorkomende Es in Groningen. Daarna de cultivar *Fraxinus Excelsior Westhof's Glorie*. Beide soorten hebben fors te lijden onder de schimmelziekte.

De hierboven vermelde percentages zijn berekend volgens een eerste protocol. Volgens een nieuw protocol dat in een steekproef is toegepast was 55% niet aangetast, 32% licht aangetast, 7% matig aangetast, 5% zwaar aangetast en 2% zeer zwaar. Volgens dit protocol worden bomen kennelijk minder snel als aangetast (door essentaksterfte) beoordeeld en is er een andere indeling in categorieën.

Bossen hebben bijzondere aandacht nodig. In de provincie Groningen zijn door Staatsbosbeheer meer dan 80 locaties bos in kaart gebracht op het Hogeland, in Oldambt en in Duurswold. Daarin bestaat 550 ha bos met es als hoofdboomsoort, 500 ha bos met es als mengboomsoort en 220 km randen met es. Zolang de

Waterlot, een lange stakerige essentak aan een aangetaste boom

aantasting geen gevaar oplevert, is het kappen van bomen in bossen niet noodzakelijk. Massale sterfte doet zich nog niet voor, maar kan zich in komende decennia wel voordoen.

Onderzoek in de gemeente Groningen

Vooral in stedelijk gebied zoals in de gemeente Groningen is veiligheid van groot belang. In de gemeente Groningen staan 17.308 essen langs straten en lanen, waarvan 13.160 *Fraxinus excelsior* en 1365 *Fraxinus excelsior* Westhof's Glorie. Daarnaast zijn er nog enkele andere soorten waaronder cultivars. Van het totaal aantal essen is 56% aangetast. Van de *Fraxinus excelsior* is 64% aangetast, van Westhof's Glorie 42%. De ene soort is meer gevoelig voor de schimmelziekte dan de andere. De *Fraxinus excelsior* is de meest gevoelige, maar bijvoorbeeld de Atlas (een cultivar) is (nog) weinig gevoelig. Dat kan ook een kwestie van tempo zijn. De situatie tot nu toe is, dat circa 950 bomen verwijderd en vervangen moeten worden. Snoei volstaat voorlopig voor 4100 bomen. Voor de overige bomen is jaarlijkse inspectie is nodig.

Wat wordt eraan gedaan?

Er zijn in de provincie Groningen tot nu toe nog maar weinig bomen gekapt. Kappen helpt namelijk niet om de verspreiding van de ziekte tegen te gaan. Snoeien en eventueel kappen wordt vooral gedaan uit veiligheidsoverwegingen. Vooral in stedelijk gebied en langs wegen zal dat de komende tijd wel meer gebeuren. Bij herplanting zal zoveel mogelijk diversiteit in soorten worden nagestreefd om de risico's van ziekten zoveel mogelijk te beperken. Daarmee is ook een grotere mate van biodiversiteit gediend, gelet op soorten insecten, vogels, zoogdieren etc. Bij de toekomstplannen zal ook rekening worden gehouden met wensen en ideeën van bewoners uit de omgeving. Landelijk wordt gepoogd resistente (hoogtolerante) soorten te kweken om de es voor uitsterven te behoeden. Er is een werkgroep gevormd van vertegenwoordigers van gemeenten in Groningen en een aantal natuur- en landschapsorganisaties om een voorstel te maken voor een gezamenlijk plan, waarbij ook maatregelen van verschillende gemeenten op elkaar afgestemd kunnen worden.

Bronnen

- Hans Eilert, Landschapsbeheer Groningen. Presentatie 28 juni 2018.
- Ariën Sikken, Staatsbosbeheer. Presentatie 28 juni 2018.
- Johan Bok. *Onderzoekresultaten Essentaksterfte in opdracht van Provincie Groningen*; Presentatie 12 november 2018
- Roel Geerts, Terra Nostra, boomtechnisch adviseur Gemeente Groningen. Presentatie 12 november 2018.

2018 Jaar van de Huiszwaluw (vervolg)

Jan Faber

Het Jaar van de Huiszwaluw is al weer ten einde. Wat heeft dit voor de huiszwaluw opgeleverd? Op zaterdag 24 november werden op de Landelijke Sovon-Vogeldag in Apeldoorn de voorlopige resultaten gepresenteerd.

Inleiding

In de latijnse naam van de huiszwaluw (*Delichon urbica*) zit het woord stad (*urbs*), maar eigenlijk is de huiszwaluw grotendeels uit de Nederlandse steden verdwenen! Hij is zeker een cultuurvolger, met nesten aan menselijke bebouwing, maar op het platteland heeft hij tegenwoordig meer succes dan in de stad.

Bijgaand foto'tje van de presentatie op de Sovon-dag laat zien dat de soort de laatste tien jaar landelijk enigszins terugkrabbelt, nadat de enorme afname sinds de zeventiger jaren rond de eeuwwisseling stopte. Hoogstwaarschijnlijk broedden er begin zeventiger jaren jaarlijks een half miljoen broedparen in Nederland. Gelukkig is het aantal in 2018 opgeklommen tot 100.000 paren.

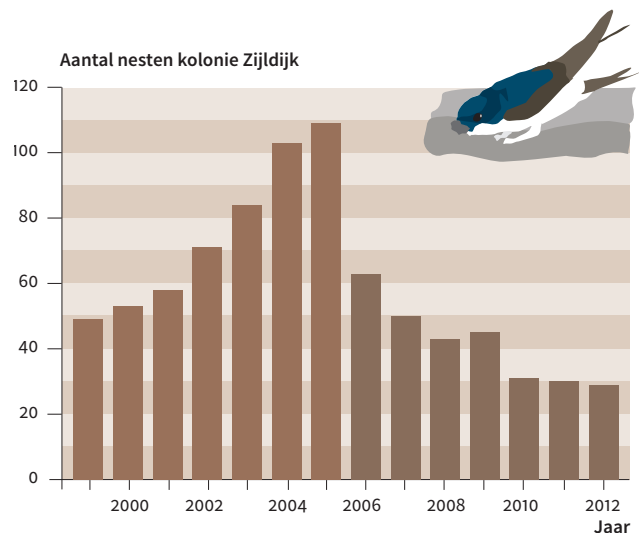
2018

In het kader van het Jaar van de Huiszwaluw is eerst vooronderzoek gedaan naar de stand van zaken, om onderwerpen te bepalen waar het meest op gelet moest worden. Op jaarvandeHuiszwaluw.nl is hier een rapport over te vinden.

Ongeveer honderd vrijwilligers hebben zich in 2018 aangemeld, die uiteindelijk ongeveer duizend nesten nauwkeurig hebben gevolgd.

Voorlopige resultaten zijn dat ook in 2018 een lichte groei van aantallen plaatsvond (iets minder dan 2%). In 2018 arriveerden de vogels twee weken later dan normaal. De piek van de eerste leg lag dan ook gemiddeld pas rond 6 juni, en die van de tweede leg rond 16 juli. Van de eerste leg werd 86% gemiddeld vliegvlug en van de tweede 76%. Ringgegevens van het Vogeltrekstation wijzen uit dat gemiddeld 17% van die jongen volgend jaar in Nederland terugverwacht mogen worden (tegen 35% van volwassen huiszwaluwen).

Er is geen verschil in broedsucces in zelfgemaakte nesten en kunstnesten.

Onderzoek Andries Berghuis (zie tekst)

Kunstnesten

In de stad Groningen hebben kleinesten wel duidelijk de voorkeur boven kunstnesten. In wijken met veel bouwplaatsen (de Hoogte, Reitdiep) neemt het aantal kleinesten toe, terwijl de bezetting van kunstnesten vrijwel gelijk blijft. De afgelopen jaren broedde ongeveer 80% van de huiszwaluwen in de stad in een kleinest en was van de aangebrachte kunstnesten hooguit de helft bezet (gegevens Andries Berghuis, die onderzoek doet naar huiszwaluwen in de provincie Groningen).

Zijn tellingen van een huiszwaluwkolonie in Zijldijk tussen 1999 en 2012 bevestigen het belang van de beschikbaarheid van vochtige klei als nestmateriaal. Een ouder echtpaar hield de nesten aan hun huis goed in de gaten, en wist waar de vogels het nestmateriaal vandaan haalden. Andries raadde hun aan om die plek vochtig te houden. Vervolgens verdubbelde de kolonie van 49 nesten in 1999 tot 109 in 2005. Toen verhuisde het echtpaar naar een dorp verderop (vanwege betere voorzieningen daar), en nam de kolo-

Uit de presentatie op de Sovon Vogeldag 2018 in Apeldoorn

nie in een vijftal jaren met tweederde af tot slechts 29 in 2012 (zie grafiek bovenaan bladzijde 12 van nog ongepubliceerde gegevens).

Een anekdote over het belang van goede nestgelegenheden voor de soort werd verteld op de Sovondag. Aan een gemaal in Planken-Wambuis werden onder nesten poeplankjes bevestigd 'tegen overlast'. Daarna nam eerst het broedsucces en daarna de nestbezetting dramatisch af. Wat bleek? De plankjes zaten op zo'n hoogte dat kauwen en kraaien de nesten konden roven. De plankjes zijn inmiddels verwijderd.

Hoe nu verder?

Er is een groot aantal wensen en vereisten van de huiszwaluw bekend als voorwaarde voor vestiging en broedsucces. En net zo complex het was om de neergang in de tientallen jaren voor de eeuwwisseling te verklaren, zo lastig is het ook om het herstel in deze eeuw te verklaren. Daarmee is het dus ook moeilijk om de huiszwaluw te beschermen.

Een open landschap met (klein of groot) wateroppervlak, veel insecten als voedselbron, vochtige klei of leem voor de nestbouw, een ruwe ondergrond aan huizen of bruggen, liefst wit en met een overhang, dit zijn in grote lijnen de vereisten. Maar veel blijft onduidelijk, bijvoorbeeld waarom de soort in de provincie Groningen beter herstelt dan in Zeeland.

Tot slot een beeld

van de weergave van de bladzijden over huiszwaluw in de nieuwe Vogelatlas van Nederland. Deze bijna vier kilo aan prachtig weergegeven gegevens over vogels die 's zomers en 's winters in Nederland verblijven werden ook in Apeldoorn gepresenteerd. De atlas is gebaseerd op Sovon-tellingen van alle vogels in Nederland van 2013 tot 2015, en geeft daarbij trends over de afgelopen veertig jaar.

Bronnen:

- *Vogelatlas van Nederland* (2018), Sovon en Kosmos Uitgevers.
- Berghuis, A. & M. Berghuis (2015), De huiszwaluw *Delichon urbica* in de stad Groningen, *Het Vogeljaar* 63 (4), p.205-213.

Dringende oproep!

Wie wordt onze nieuwe voorzitter?

Lammert Tiesinga zal in maart 2019 aftreden als voorzitter van IVN afdeling Groningen-Haren. Het bestuur is nog steeds op zoek naar een opvolger.

Wat doet de voorzitter? Naast het voorzitten van bestuursvergaderingen en de jaarlijkse ALV heeft hij of zij oog voor het reilen en zeilen van de afdeling, stimuleert mensen en signaleert eventuele knelpunten. Samen met de overige bestuursleden ontwikkelt de voorzitter ook een visie op de koers die de afdeling moet varen en op nieuwe ontwikkelingen.

Het algemeen bestuur (Dagelijks Bestuur + werkgroepcoördinatoren) komt ongeveer vier keer per jaar bij elkaar. De voorzitter vertegenwoordigt ook de afdeling naar buiten toe. Overigens kunnen ook andere bestuursleden externe bijeenkomsten namens de afdeling bezoeken. Dat hangt af van de aard van de bijeenkomsten.

Belangrijk is dat je hart hebt voor het IVN, soms het voortouw neemt, stimulerend bent en oog hebt voor de afdeling als geheel.

Wil je meer weten? Voel je ervoor? Neem contact op met het bestuur.

Op stap met de Natuurkids

Pieta Walma (tekst en foto's)

Op 9 september gingen de Natuurkids (tussen 6 en 8 jaar) en hun ouders op een spannende ontdekkingsstocht door de stadsnatuur. Marjolein las eerst een verhaal over Jona, die zijn moeder kwijt was. Via diverse opdrachten moesten de kinderen Jona zoeken en, wat nog belangrijker was: ze moesten ontdekken welk dier Jona was. Uiteindelijk kwamen we uit in het Westpark. Daar was de herder met zijn stadskudde.

Het Westpark. Daar was de herder met zijn stadskudde.

Hieronder het verhaal van Igor (iets ouder dan 8 jaar).

In een wandeling op zoek naar een schaap die Jona heet

Op een zondag was er een wandeling in een mooi bos dicht bij de kinderboerderij in Vinkhuizen maar we gingen ook uit het bos. Daar gingen we wandelen en een speurtocht doen. Heel erg leuk, vooral door de opdrachten zoals dat we iets moesten voelen en dan het plaatje vinden en we moesten ook poep ruiken. Uiteindelijk kwam alles erop neer dat we een schaap moesten vinden maar we hebben een hele kudde gevonden. Daar hebben we de herder geholpen met hekjes neerzetten tussen de brandnetels. We hebben ook chocolademelk gedronken.

Igor

Wat voor soorten poep hebben dieren?

Kinderen planten Tiny Forest in Groningen

Mirjam Aalfs (Natuurkids, tekst en foto's, mirjamaalfs@gmail.com)

Groningen heeft allereerste Tiny Forest van Noord-Nederland.

Op maandag 10 december 2018 hebben 700 leerlingen van basisscholen De Feniks en de Aquamarijn naast hun schoolgebouw in de wijk Gravenburg 1200 boompjes aangeplant. Hiermee is het gelukt om in de gemeente Groningen de eerste Tiny Forest van Noord-Nederland aan te leggen. Volgens projectleider Kees Siderius van IVN Regio Noord komen er nog drie bij in de gemeente Groningen. Het biedt kansen voor de gemeente, IVN, vrijwilligers, buurtbewoners én scholen & kinderopvanglocaties om samen te werken en mens en natuur dichterbij elkaar te brengen.

Wat is nu eigenlijk een Tiny Forest?

Een Tiny Forest is een dichtbegroeid, inheems bos ter grootte van een tennisbaan. Dit bos is niet alleen een prettige plek voor vlinders, vogels, bijen en kleine zoogdieren, maar ook voor mensen. Kinderen leren in het buitenlokaal over de Nederlandse natuur en buurtbewoners ontmoeten elkaar op een prettige en gezonde plek. Tiny Forest is een concept dat bedacht is door de Indiase ingenieur Shubendu Sharma (CEO Afforestt). Hij baseerde zich weer op de bosbouwmethode van de Japanse bomenexpert Akira Miyawaki. Hierbij wordt de bodem verbeterd, er worden heel veel verschillende bomen geplant en ze worden dichterbij elkaar geplant. In 2015 werd in Zaandam de eerste Tiny Forest van Nederland aangelegd. In 2017 bleek dat het erg positief effect heeft op de biodiversiteit. Tot halverwege dit jaar waren er twaalf Tiny Forests in ons land. Het is zo succesvol gebleken dat IVN dit jaar een landelijk project is gestart waarbij ze in vier jaar tijd honderd Tiny Forests willen realiseren, 4 Tiny Forests in 25 gemeentes.

Bodemverbetering voorafgaand aan de aanplant

Effecten

- Een Tiny Forest stimuleert **biodiversiteit**: het bos van 200 m² bestaat uit veel verschillende soorten bomen. Deze bomen trekken weer insecten en vogels aan.
- Het bos brengt **natuurbeleving** dichterbij. De afstand tussen mens en natuur is groter dan ooit. Een Tiny Forest voor de deur prikkelt de nieuwsgierigheid en geeft mensen de kans om de natuur in de eigen leefomgeving te ontdekken en daarover te leren.
- De aanleg van Tiny Forests vergroot de **waterbergingscapaciteit**, verbetert de **luchtkwaliteit**, en gaat **hitte-stress** tegen.
- Tot slot heeft een bos een positief effect op de **gezondheid**: meer natuur in de buurt kan zorgen voor minder stress en stressgerelateerde klachten.

Dit bos is geplant op dd-mm-jjjj

Tiny Forest® Cremertuin

Elke buurt zijn eigen bos

Welkom in Tiny Forest [naam]. Een Tiny Forest is een dichtbegroeid, inheems bos ter grootte van een tennisbaan. Toch staan er wel 40 verschillende soorten bomen in! Dit bos is niet alleen een prettige plek voor vlinders, vogels, bijen en kleine zoogdieren, maar ook voor mensen. Dus ga lekker zitten en geniet van de groene omgeving. Wil je meer weten over Tiny Forest? Kijk op www.tinyforest.nl

Stadsbossen zijn belangrijk. Bomen houden water vast, zorgen voor verkoeling, maken de lucht schoon en slaan CO₂ op.

In een Tiny Forest kunnen dieren uitrusten, eten en zelfs hun huisje bouwen. Er wonen veel verschillende dieren en planten in dit bos. → Welke dieren en planten zie jij allemaal?

Een Tiny Forest wordt aangelegd volgens de bosplantmethode van de Japanse professor Miyawaki. Daardoor groeien de jonge boompjes extra goed.

Bodemdierpjes en paddenstoelen (schimmels) zijn de **vuilnis-mannen** van het bos: zij eten alle restjes van het bos op.

Kinderen gebruiken het minibus om in te spelen én te leren. In een **buitenlokaal** leer je meer en het is ook nog eens veel leuker dan binnen.

In dit Tiny Forest kan je zomaar **Wilde Wachters** tegenkomen. Dit zijn kinderen van een basisschool of kinderopvang in de buurt die het bos beschermen en verzorgen.

Kom met de **buurt bij elkaar** in het Tiny Forest. Gebruik het buitenlokaal gerust voor een verjaardagsfeest of buurt BBQ.

ivn natuur educatie

POSTCODE 9711 PG GRONINGEN

Groningen

Voor wat betreft Groningen, hoe nu verder. Er wordt een lesprogramma ontwikkeld voor alle groepen van de twee scholen in Gravenburg. De docenten krijgen een training om zelf de lessen te kunnen geven in en over het groen. De kinderen van groep 5 of 6 krijgen een belangrijke rol, zij worden Tiny Forest Ranger. Ze beheren het bos en zouden rondleidingen kunnen geven. In maart zal waarschijnlijk de Tiny Forest actief in gebruik worden genomen. Er wordt nu gezocht naar geschikte locaties voor de drie andere te ontwikkelen Tiny Forests. Vlakbij een basisschool of kinderopvanglocaties. Bij de volgende drie locaties zal het lesprogramma starten vóór het planten van de eerste boompjes.

Wil je meer informatie:

www.ivn.nl/tinyforest/over-tiny-forest

Vanuit IVN Groningen-Haren zijn we momenteel met een groepje van vijf mensen van verschillende werkgroepen aan het meedenken met de projectleider van IVN Regio Noord. Mocht je vragen hebben of suggesties over mogelijke locaties of je wilt misschien in de toekomst meehelpen met het boomplanten, het beheer, educatie of iets anders, dan kun je contact opnemen met Mirjam of met de werkgroep Stadsecologie.

- * Fotoservice
- * Alle grote merken compact/reflex/digitaal
- * 80 Types verrekijkers en telescopen op voorraad
- * Ook astronomische telescopen
- * Swift - Bynolyt - Zeiss
- * Swarovski-topdealer
- * Vriend Stichting Het Groninger Landschap

www.combigroningen.nl

ipkes COMBI

Poelstraat 19 - 9711 PG Groningen
Telefoon (050) 312 86 84

De effectiviteit van faunapassages aan de oostkant van de stad

Alfred Wasser

In het kader van mijn 'doe-stage' voor de Natuurgidsenopleiding (NGO) heb ik willen onderzoeken hoe zoogdieren zich bewegen aan de oostkant van de stad: richting de stad en tussen de oostelijke gebieden onderling. De afgelopen jaren is er namelijk fors geïnvesteerd in faunapassages. Met name de reconstructie van de oostelijke ringweg is aangegepen om tegelijkertijd faunapassages aan te leggen. Na opening van het ecoduct Meedenpad (maart 2016) en oplevering van de eerste faunapassage was ik nieuwsgierig naar wat de effecten daarvan zijn voor met name zoogdieren.

Doel van de faunapassages

Het doel van een faunapassage is drieledig:

- De afname van sterfte onder fauna door aanrijdingen/verdrinking
- De afname van barrièrewerking zodat de aanwezige dieren zich in principe ongestoord tussen beide gebieden kunnen begeven
- De toename in levensvatbaarheid van populaties.

Faunapassages in het algemeen

Uit onderzoek van ingenieursbureau Arcadis blijkt dat faunavoorzieningen in Nederland over het algemeen goed functioneren. Marters, dassen, otters, reeën en vossen vinden hun weg in de faunapassages. Met name 's nachts maken honderden dieren in Nederland gebruik van de gemaakte oversteekplaatsen. Dieren die dus niet onder een auto zijn gekomen, dieren die geen auto-ongeluk veroorzaakt hebben, dieren op zoek naar leef- en foerageergebied. Dat zijn toch mooie effecten van faunapassages. Tegelijkertijd zijn de resultaten soms zorgwekkend: faunabuizen die onder water staan, rasters die zijn vervallen en werkpoorten die wagenwijd open staan.

De aandachtsgebieden De Groene Scheg en Drielanden

Het gebied Drielanden is gesitueerd tussen Beijum, Lewenborg en de Oostelijk Ring. De Groene Scheg is gebied daar tegenover aan de andere kant van de Ringweg, tussen Ulgersmaborg en De Hunze.

De Groene Scheg is een Stedelijk Ecologische Structuur (SES)-gebied dat ondanks de relatief grote oppervlakte en de aanwezigheid van een groot aantal verschillende biotopen toch relatief slecht scoort. In het hele gebied zijn in 2014 'slechts' 187 soorten aangetroffen en 7 doelsoorten. In vergelijking; in Drielanden waren dat respectievelijk 311 soorten en 23 doelsoorten. Tussen 2009 en 2014 hebben enkele ingrijpende veranderingen in de inrichting en het beheer van het gebied plaatsgevonden.

In het noordelijk deel van het gebied is in verband met de aanpassingen van de Oostelijke ringweg een grote bosschage gekapt en is open pioniersgebied ontstaan. In verband met deze ingreep is ook een watergang verlegd. Een belangrijk knelpunt in 2009 was het feit dat een groot deel van de graslanden als gazon werd beheerd. Hierdoor ontstond een zeer soortenarme vegetatie, zonder enige dekking voor kleine zoogdieren. Als gevolg van de bezuinigingen bij Stadsbeheer is het maaibeheer van de gazons in 2010 volledig stopgezet. Dit heeft geleid tot een soor-

Legenda	Gebied	Faunapassage	Type	Omschrijving
	ON	ON F01	Terrestrisch	Acopro
	ON	ON F02	Terrestrisch	Acopro
	ON	ON F03	Terrestrisch	Acopro
	ON	ON F04	Terrestrisch	Acopro
	ON	ON F05	Terrestrisch	Acopro

Overzichtskaart Beijum-Zuid.

De rode strepen geven de faunapassages weer.

Het ecoduct loopt over de ringweg.

De Andelsterma is de rode streep rechtsonder.

0 25 50 100 m

tenarme ruige vegetatie. Grondgebonden zoogdieren vinden meer dekking, maar zijn in de Groene Scheg desondanks niet toegenomen.

Het aantal waargenomen zoogdieren in de Drielanden is daarentegen verdubbeld van 6 naar 12. We mogen hopen dat de flora in de Groene Scheg op den duur weer meer divers zal worden waardoor het ook aantrekkelijker wordt voor zoogdieren.

Locaties van faunapassages aan de oostkant van de stad

Uitgangspunt van de faunapassages is om gebieden met elkaar te verbinden. Deze gebieden betreffen met name de gebieden rond Karding, De Groene Scheg en Drielanden. Bij de reconstructie van de oostelijke ringweg zijn er zes faunapassage aangelegd. Bij elke afslag en bij de Andelstermaar. Daarnaast is er een ecoduct aangelegd die Karding verbindt met de zogenaamde Groene Scheg.

De faunapassages bij de verschillende afslagen bestaan uit rioleringsbuizen die de gebieden met elkaar verbinden. Deze verbindingen lopen van noord naar zuid (v.v.) De verbinding bij de Andelstermaar bestaat uit een 'glijbaan' aansluitend bij een rooster onder de busbaan door (zie foto linksonder). Het ecoduct loopt over de ringweg heen en ligt direct aan het fietspad naar recreatiegebied Karding. Hieronder twee foto's van de faunapassages bij Beijum Zuid.

'Faunaglijbaan' Andelstermaar.

Effecten

Duidelijk is dat je aan een ecoduct alleen niets hebt. Het gaat om het hele systeem eromheen. Als een haas bovenop de Kardingerbult naar het ecoduct wil, gaat hij alleen op pad als de route naar dat ecoduct ook geschikt is. Er zijn daarom langs de complete oostelijke ringweg wildrasters geplaatst. De dieren lopen tegen zo'n raster aan en schieten dan naar links of rechts. Na een tijdje komen ze bij de opening van het ecoduct en gaan daar naar de overkant.

Voor de rioolbuizen die als *faunapassage* fungeren werkt het anders. Die moeten gewoon op goed geluk gevonden worden door de zoogdieren. Waarschijnlijk is dit een reden waarom ze onvoldoende gebruikt worden. Door beschutte toegangsroutes te creëren die een zoogdier welhaast automatisch naar een faunapassage leiden zou de functie van faunapassages verbeterd kunnen worden.

Waarnemingen van dieren die de passages zijn gepasseerd

Het ecoduct is nog tamelijk nieuw en wordt daarom nog onvoldoende door dieren gevonden. De begroeiing is nog jong en de grond op het ecoduct is niet al te voedzaam waardoor de vegetatie maar langzaam groeit. De vegetatie lijkt daarnaast niet al te veelzijdig. Met name voor kleine zoogdieren zou dat een reden kunnen zijn om het ecoduct niet te gebruiken. De verwachting is dat dat door de jaren heen zal verbeteren. Struiken en planten zullen groter zijn en in grotere getale aanwezig, wat meer dieren zal lokken.

Een ander punt dat te denken geeft is dat parallel op hetzelfde viaduct een druk fietspad loopt. Het fietspad wordt met name overdag veel gebruikt, maar ook 's avonds en 's nachts passeren de nodige fietsers en scooters. Voor schuwe zoogdieren als marterachtigen en vossen lijkt dit niet de ideale oversteek.

Ecoduct Meedenpad.

Onderhoud en beheer

Zorgwekkender is de staat van de faunapassages. Een aantal faunapassages staat te vaak onder water. Voor marters lijkt dat niet het grootste probleem, voor de kleinere zoogdieren des te meer. Ook is geconstateerd dat de bodem voor de ingang van de faunapassages in een aantal gevallen door water is weggeslagen. Daardoor ontstaat er een gat voor de faunapassage die de toegang voor bepaalde dieren onmogelijk maakt. Voor kleine zoogdieren geldt dat ze er in kunnen verdrinken of er op een of andere manier niet meer uit kunnen komen.

Aansluiting bij andere gebieden

Om het aantal soorten in het doelsoortenbeleid uit te breiden en de aantallen per soort te stimuleren zou het doorloopgebied vergroot moeten worden. Het gebied lijkt voor dieren in zijn geheel te zijn afgesloten door de provinciale weg, het Boterdiep en het Van Starckenborghkanaal. Voor zoogdieren lijkt een overstek tot het onmogelijke te behoren. Wellicht dat het realiseren van faunapassages aan de noordoostkant van de stad ertoe kan bijdragen dat het leefgebied groter en interessanter wordt, waardoor het aantal zoogdieren en de algehele biodiversiteit zal toenemen. De diversiteit en doorloop van zoogdieren komen nu vooral uit het gebied oostelijk van Kardinge.

Conclusies en aanbevelingen

Uit landelijk onderzoek blijkt dat faunapassages op zich effectieve middelen zijn. De mate van effectiviteit wordt beïnvloed door verschillende factoren. In Groningen zijn de volgende factoren van invloed, die maken dat de faunapassages onvoldoende effectief zijn.

Ze zijn nog betrekkelijk nieuw. Dieren hebben ze onvoldoende gevonden. Maar ook de gebiedsinrichting is nog tamelijk nieuw. De te verbinden gebieden zijn erg verschillend qua biotoop. Vooral De Groene Scheg lijkt tamelijk arm. Dat is geen stimulans voor zoogdieren om van het ene gebied naar het andere te gaan.

Faunapassage waar grond is weggeslagen

Op het ecoduct Meedenpad is te weinig vegetatie waar te nemen. Zoogdieren vinden te weinig bescherming. Tegelijkertijd maakt het ecoduct deel uit van een viaduct met een (zeer) druk fietspad. Het fietspad en het ecoduct worden door een lage muur gescheiden. Het fietspad wordt ook 's avonds veel gebruikt. Het ecoduct is daarom mogelijk te onrustig voor dieren. Grotere zoogdieren als haas, ree en waarschijnlijk ook de marter maken wel gebruik van het ecoduct.

Het functioneren van de faunapassages, met name de buizen, wordt negatief beïnvloed door achterstalig onderhoud. Ze staan nogal eens onder water en/of bij de in- en uitgang is de bodem weggespoeld door regenwater. Met name voor kleine zoogdieren hebben de passages daarom onvoldoende nut.

De aangrenzende doorloopgebieden zijn beperkt. Zoogdieren hebben een beperkt leefgebied. De Groene Scheg en Drielanden zijn goed met elkaar verbonden. De andere aangrenzende gebieden zijn moeilijk bereikbaar door wegen en kanalen. Een betere verbinding tussen alle gebieden zal een positieve uitwerking hebben voor alle aangesloten gebieden. Het vergroot namelijk het totale leefgebied.

Er wordt wel opdracht gegeven door de gemeente Groningen om het doelsoortenbeleid en de faunapassages continu te monitoren (door het bureau Waardenburg). Er valt echter te concluderen dat het onderhoud intensiever kan. Onderhoud lijkt daarmee een lage politieke prioriteit te hebben.

Om het effect van faunapassages te kunnen beoordelen is doorlopende monitoring noodzakelijk.

Er moet ook structureel onderhoud gepleegd worden. Faunapassages moeten toegankelijk zijn en gehouden worden. Meer onderzoek naar de meest effectieve inrichting van passages is wenselijk.

Zoogdieren zouden meer naar de passages kunnen worden toegeleid door middel van bijvoorbeeld heggetjes en bosschages. Ze zoeken tijdens hun verplaatsingen beschutting. Die kan gegeven worden door middel van heggetjes en struikjes die een route vormen richting de passage.

Tenslotte: zorg voor meer aansluiting tussen verschillende gebieden, met meer biodiversiteit. Stimuleer de biodiversiteit in met name De Groene Scheg.

Met dank aan:

- De werkgroep Stadsecologie IVN Groningen-Haren, in bijzonder Lammert Tiesinga, voorzitter van de werkgroep.
- Klaas van Nierop, stadsecoloog gemeente Groningen
- Ken Jipping, Bureau Waardenburg te Haren

Visie IVN op Stadspark

Tekst: Ankie Schmidt en Gerard Smeding. Foto's: Lammert Tiesinga

Onlangs is door de gemeente Groningen een klankbordgroep opgezet die meedenkt over de verdere ontwikkeling van het Stadspark. Onze IVN-afdeling wordt hierin vertegenwoordigd door Ankie Schmidt. Ankie Schmidt en Gerard Smeding (IVN werkgroep Stadsecologie) hebben een visie geformuleerd op het Stadspark, die als leidraad dient voor onze inbreng in de klankbordgroep.

Inleiding

Het Stadspark is de groene long van de stad en een kerngebied in de Stedelijke Ecologische Structuur (SES). Door de afwisseling van wateren, gazons en bosschages is er een grote variatie aan biotopen en is het gebied ecologisch zeer waardevol.

Juist vanwege het belang van het park voor de stad heeft het IVN zich de afgelopen jaren ingezet voor het stadspark. Dit beleidsdocument bouwt daarop voort.

Prioriteiten van het IVN

Het IVN zet zich in voor:

- 1 Instandhouding en versterking van de biodiversiteit in het Stadspark
- 2 Verhoging van de natuurbeleving voor jong en oud
- 3 Beperking en vermindering van hinder zoals geluidshinder en verkeersoverlast.

Op basis van deze prioriteiten komt het IVN tot haar standpuntbepaling ten aanzien van een aantal concrete beleidspunten.

1. Prioriteit: Versterking van de biodiversiteit in het Stadspark

1.1 Stadspark SES vereist ecologische verbindingen met buitengebieden

Binnen de SES wordt gestreefd naar een netwerk van aaneengesloten biotopen met een verbinding naar het buitengebied. Het Stadspark ligt in een stedelijke omgeving geïsoleerd door snelwegen en een busbaan.

Door de aanleg van de nieuwe zuidelijke ringweg verdwijnt de faunapassage bij de Julianaplein met de Boerhaavelaan.

Robuuste natte- en terrestrischefaunapassages en verbindingen met omliggende groengebieden zijn noodzakelijk. Niet alleen naar het noorden met het Suikerunieterrein maar ook naar het zuiden, westen en het oosten.

1.2 Westelijke ringweg, compenserende maatregelen

De westelijke ringweg verdeelt het Stadspark in tweeën en vormt een barrière. Mede door de aanleg van extra rijstroken komt het Voorpark steeds meer geïsoleerd te liggen.

Een faunapassage onder de ringweg door zal het Voorpark beter met de rest van het Stadspark verbinden.

Ter compensatie van de bomenkap langs de westelijke ringweg zou een groen geluidscherm aangelegd moeten worden om het verkeerslawaai te verminderen en de westelijke ringweg aan het zicht te onttrekken.

1.3 Beheer gericht op bloemrijke en kruidenrijke vegetatie

De afgelopen decennia is het aantal insecten enorm afgenomen. Ter verhoging van de biodiversiteit kunnen kruidenrijke zomen langs de bosschages en bloemrijke graslanden ontwikkeld worden. Door het inzaaien van inheemse planten die als voedselplanten en nestmateriaal voor insecten kunnen dienen kan een positieve bijdrage geleverd worden aan de insectenstand. Hiervan zullen ook vogels en vleermuizen kunnen profiteren.

Door aangepast onderhoud en beheer, zoals gefa-seerd maaien, kan meer variatie aangebracht worden in de gazons.

Ook kunnen de natuurwaarden verhoogd worden door het verbeteren van een geleidelijke overgang van bos-struweel-grasland.

In het Rapport 2012-056 Monitoring in het kader van de SES 2012 van het zuidelijk deel van het Stadspark worden diverse aanbevelingen gedaan op gebied van inrichting en beheer.

In het *Rapport 2012-048 Inventarisatie bijen* van Anne Jan Loonstra in 2012 worden aanbevelingen gedaan ter bevordering van de insectenstand.

1.4 Waterkwaliteit, afronding maatregelen water-structuurplan

Afgelopen jaar is er veel geïnvesteerd in de water-huishouding van het Stadspark. Watergangen zijn met elkaar verbonden, gebaggerd, duikers vervan-gen, natuurvriendelijke oevers aangelegd en met de aanvoer van schoon regenwater uit de Grunobuurt zal de waterkwaliteit verbeterd worden. Het Water-structuurplan is nog niet geheel afgerond. Bij de Verzetssrijderslaan zal nog een pomp geïnstalleerd worden die de watercirculatie door het Stadspark gaat verzorgen. De waterkwaliteit ten zuiden van de drafbaan is verre van optimaal.

Het IVN heeft de indruk dat het Stadspark als waterberging een hogere prioriteit heeft dan de waterkwaliteit. In de toekomst zal blijken in hoeverre de waterkwaliteit zal verbeteren. Wellicht moeten er nog extra maatregelen genomen worden om de waterkwaliteit te verbeteren en het geschikt te maken voor recreatieve doeleinden zoals een water-speelplaats voor kinderen.

1.5 Monitoring kerngebied Stadspark

Het Stadspark is een kerngebied in de Stedelijke Eco-logische Structuur (SES). In 2004 zijn in het Stadspark diverse flora- en fauna inventarisaties uitgevoerd. In 2008 is een monitoringsprogramma opgesteld voor het verbeteren van de ecologische infrastructuur. Alle kerngebieden, verbindingzones en de faunapassa-ges worden eens in de vijf jaren gemonitord. In 2012 is alleen het Springerpark en het zuidelijk deel van het Voorpark van het Stadspark gemonitord. De noorde-lijke helft van het Stadspark is nog niet gemonitord terwijl dit ecologisch gezien een zeer waardevol gebied is. Nu de werkzaamheden van het Water-structuurplan in het noordelijke deel zijn afgerond is het aan te bevelen om dit gebied alsnog zo spoedig mogelijk te monitoren. De resultaten en aanbevelin-gen uit dit onderzoek kunnen meegenomen worden bij de ontwikkeling van nieuwe plannen.

2. Prioriteit: Verhoging van de natuurbeleving voor jong en oud

2.1 Bezoekersinformatie

Voor bezoekers die niet regelmatig in het Stadspark komen is het padenstelsel onoverzichtelijk en weten zij soms de weg naar de kinderboerderij of de Heemtuin niet te vinden.

Een duidelijke informatievoorziening d.m.v. informatieborden, actuele plattegronden met fiets- en wandelpaden, een bewegwijzering en wandelroutes zoals een bomenroute zal de bekendheid van het Stadspark vergroten.

2.2 NDE insectenveld

IVN is blij met de komst van NDE naar het Stadspark. Van hieruit kunnen in de toekomst activiteiten op gebied van natuurbeleving en natuureducatie georganiseerd worden in het Stadspark.

Om ook het belang van insecten onder de aandacht te brengen stelt het IVN voor om rond het nieuwe NDE-gebouw een insectenveld aan te leggen (dus met bloemen, struiken en bomen die veel insecten aantrekken) en daarbij een informatietafel en een insectenhotel neer te zetten. Dit geheel kan een belangrijke educatieve rol vervullen voor de vele bezoekers (veelal kinderen/jeugd) van het NDE.

2.3 Speelnatuur

In samenhang hiermee pleit het IVN voor speelnatuur voor de jeugd.

Groene avontuurlijke speelplekken verdwijnen steeds meer uit de woonomgeving. Kinderen moeten vies kunnen worden, met zand, water en takken kunnen spelen. Op zoek gaan naar waterdiertjes en klimmen in bomen. In een natuurlijke speelomgeving ontstaat verbondenheid met de natuur, je bent actief en gezond bezig en het is goed voor de ontwikkeling. Bijvoorbeeld de ontwikkeling van motoriek, risico's leren inschatten en creativiteit.

IVN pleit voor speelnatuur in het Stadspark: bijvoorbeeld een beleef- of struunroute, op een centrale plek een zandspeelplaats met waterpomp, losse takken en uitdagende klauterbomen en een vlot om water over te steken.

2.4 Stadspark koelte oase.

Uit de klimaatstresstest is gebleken dat het Stadspark de grootste koele plek in de stad is tijdens warme perioden. Uit de hittestresskaart blijkt dat vooral de boomrijke delen het meest verkoelend te zijn. Het was afgelopen zomer met extreem hoge

temperaturen een verademing om over de beschaduwde paden in het Stadspark te wandelen. Veel mensen maakten gebruik van de gazons rond de vijvers. Dit had helaas ook een keerzijde, ondanks de hitte en extreme droogte werd er op het verdorde gras gebarbecued en veroorzaakte brandplekken in de grasmat.

2.5 Stilteplekken

Het Stadspark is groene loper naar de stad. De vaste bezoekers van het Stadspark waarderen niet alleen het “groen” maar ook de ruimte en de rust in het park. Het park is niet alleen een rustgebied voor de bezoekers maar ook voor flora en fauna. Juist die stilteplekken met takkenrillen e.d. bieden vele dieren schuilmogelijkheden.

En als er dan een visarend wordt gesignaleerd boven in een kale boom in de Heemtuin dan besef je dat we hier heel zuinig op moeten zijn.

3. Prioriteit: Beperking en vermindering van hinder zoals geluidshinder en verkeeroverlast.

3.1 Geluidshinder A7

In het verleden werd het autoverkeer in het park en de geluidshinder van de A7 als meest hinderlijk ervaren. IVN betreurt het dat met de aanleg van de nieuwe Zuidelijke ringweg is ervoor gekozen om de geluidschermen langs de A7 niet te herplaatsen maar “stil asfalt” neer te leggen en pleit voor extra maatregelen ter voorkoming van verkeerslawaaai in het Stadspark.

3.2 Parkeergelegenheden

Momenteel zijn veel parkeerplaatsen in en rond het Stadspark aanwezig. Door de parkeerplaatsen anders in te richten zouden geen nieuwe parkeerplaatsen aangelegd hoeven te worden of alleen buiten het Stadspark.

IVN is geen voorstander van het uitbreiden van verharding t.b.v. extra wegen, parkeerplaatsen etc. omdat dit aantoonbaar tot uitbreiding van ongewenst autoverkeer in het park leidt.

Dringende oproep!

Enthousiaste redactieleden gevraagd

Voor dit afdelingsblad *Groeningen* zoeken we een of meer enthousiaste redactieleden. Redactie is vooral leuk als je samen ideeën kunt vormen voor de inhoud van het blad en taken kunt verdelen. De *Groeningen* is een interessant en mooi blad en verschijnt twee keer per jaar. Dat betekent dat je twee keer per jaar interessante onderwerpen bedenkt voor het volgende nummer en daar auteurs bij zoekt. Natuurlijk kun je ook zelf bijdragen leveren. Veel kopij komt ook spontaan binnen. De artikelen bekijk je op leesbaarheid en taal en bijpassende foto's.

We zijn al een jaar op zoek naar een nieuwe redactie. Zonder een of meer nieuwe redacteuren zal ons prachtige IVN-afdelingsblad niet meer gemaakt kunnen worden !

Interesse of wil je meer informatie? **Neem dan contact op Lammert Tiesinga** (la.tiesinga@gmail.com) **of met Astrid van der Werf** (ivngroeningenharenpers@gmail.com).

Yohân Bergsma

Meesterschilder

Meidoornlaan 3
9771 AN Sauwerd
tel. 050-5269734

www.ekoschilder.nl

Natuurvoedingswinkel

De Wiershoeck

Hét adres voor uw biologische boodschappen
Beijumerweg 20 Groningen

Onze actie-aanbiedingen vindt u op onze website
www.dewiershoeck.nl

(050)
5411515

De Wiershoeck
Beijum

ma t/m wo 9.00 – 18.00
do / vr 9.00 – 19.00
za 9.00 – 17.00
Iedere donderdag bezorging aan huis

Cursussen

Vanaf woensdag 8 mei

Cursus Wilde planten – determineren voor beginners

Op de *lesavonden* behandelen we de kenmerken en bouw van wilde planten en hoe je ze kunt determineren. We oefenen met het determineren van planten met behulp van een flora en andere hulpmiddelen.

Tijdens de *excursies* gaan we naar verschillende gebieden om planten te ontdekken, te leren herkennen en bovendien te genieten van de natuur in en om Groningen.

Het doel is dat je na de cursus zelf met plezier je plantenkennis verder kan uitbreiden.

Een flora en loep zijn tijdens de cursus voor iedereen aanwezig.

Voor wie: Voor iedereen met belangstelling voor wilde planten en bloemen, en wie daarover meer wil leren. Voorkennis is niet nodig.

Wanneer: De lesavonden zijn op woensdag 8 mei, 22 mei, 12 juni en 3 juli 2019 van 19.30 tot 22.00 uur.

De excursies zijn op zaterdagochtend 11 mei, 25 mei, 15 juni en 6 juli 2019

Waar: Terra MBO Groningen

Kosten: €50,- per persoon. IVN-leden/donateurs betalen €40,-. Dit is inclusief een beknopt cursusboek.

Informatie en opgave: Ina Velthuis, ivngroningen.plantenwerkgroep@gmail.com

Cursus Vogelgeluiden

Vaak hoor je een vogel nog voordat je hem ziet. Het geluid is een goede manier om te weten met welke vogel je te maken hebt. Dit lijkt misschien heel moeilijk. Maar met wat oefenen ga je steeds meer vogels herkennen aan hun zang en roep.

Om je hierbij op weg te helpen organiseert de Vogelwerkgroep van IVN Groningen-Haren in het voorjaar van 2019 een cursus vogelgeluiden.

Deze cursus zal bestaan uit drie cursusavonden en drie excursies.

De cursusdata, kosten en hoe je op te geven zullen worden aangekondigd op de website van IVN Groningen-Haren: www.ivn.nl/afdeling/groningen-haren

Graspieper (foto Klaas Heeres)

Excursies en andere activiteiten

Activiteiten werkgroep Natuur en meer!

Vrijdag 8 februari

Wandlexpeditie 'Beleef de winter op de Hoornsedijk'

Op en rond de Hoornsedijk is veel te zien en te beleven. We gaan het gebied op een actieve manier ontdekken. We lopen langs de kronkelende loop van het Hoornsediep, langs de oever van het Paterswoldsemeer en stoppen op verrassende plekken. Deze expeditie heeft een brede insteek. We kijken naar de flora en fauna, en besteden ook aandacht aan de cultuurhistorie, geschiedenis en landschappelijke ontwikkelingen. De wandelroute is ongeveer 6 km lang.

Wanneer: vrijdag 8 februari 2019 van 9.30–12.00 uur

Voor wie: goede wandelaars

Locatie: we vertrekken om 9.30 vanaf de ronde parkeerplaats op de Hoornsedijk (route mailen we bij opgave)

Meenemen: stevige schoenen, verrekijker, desgewenst iets te drinken en eten.

Kosten: geen

Opgave: uiterlijk 5 februari 2019, maximaal 16 deelnemers.

Info en opgave: Denise Humalda, expeditie.hoornsedijk@gmail.com

Molen De Helper, Paterswoldse Meer (Frans Kromme)

Donderdag 21 februari

Workshop 'Schetsen in het gras'

We maken onder begeleiding van Trudy Beekman (beeldend kunstenaar uit Warffum) eerst een korte wandeling in de buurt van het IVN-kantoor om 'vindzels' te verzamelen. Allerlei natuurobjecten, zoals een blad, een veer, een onkruid of een dood insect nemen we mee om in een schetsboekje vast te leggen. Trudy leert ons hoe dit te doen. Ze kan iedereen leren tekenen, zoals ze zelf zegt. Bovendien krijg je op deze manier (nog) meer oog voor natuur in je directe omgeving, ook in de stad en ga je meer op de details letten.

Foto Trudy Beekman

Wanneer: Donderdag 21 februari 2019 van 14.00 tot 16.00 uur

Waar: IVN-kantoor, Helperwestsingel 2, 9721 BD Groningen.

Voor wie: Voor volwassenen met of zonder (klein)kinderen vanaf 8 jaar. Er kunnen maximaal 12 deelnemers meedoen.

Kosten: €7,50 voor IVN-leden en donateurs, €8,50 voor niet-leden. Dit is inclusief materiaalkosten, exclusief koffie/thee/fris (€ 0,50 per kop)

Opgave: Margreet Schaaf, ivngroningen.natuur.en.meer@gmail.com

Dinsdag 26 maart

Kriebelbeestjes? Ongedierte? Bodemdieren als biobouwers

Lezing door Matty Berg, hoogleraar bodemfauna en natuurlijke ecosysteem dynamiek. In de bodem is een verborgen wereld van diersoorten. Het is er een enorme drukte. Bodemdieren, zoals pissebedden, regenwormen, termieten of springstaarten, zijn een belangrijke schakel in ons ecosysteem. Ze zorgen voor de vruchtbaarheid van de bodem en helpen bij het snel kunnen bergen van water bij overvloedige neerslag. Zonder bodemdieren verdwijnt de basis van het leven. We moeten er zuinig op zijn!

Wanneer: Dinsdag 26 maart 2019, 19.30–21.30 uur

Waar: Humanistisch Centrum, W.A. Scholtenstraat 2, 9712 KW Groningen

Kosten: €3,- per persoon. IVN-leden en donateurs betalen €2,-, Koffie/thee €1,-

Opgave: Edda Kammenga, ivngroningen.natuur.en.meer@gmail.com

NB: I.v.m. beperkte ruimte is opgave gewenst.

Pissebed (foto Frans Kromme)

Activiteiten Natuurkids

Samen met gidsen van werkgroep
'Natuur en meer'

Zondag 31 maart 2019

(Groot)ouder/kind excursie

Laarzenwandeling landgoed Vennebroek en Friescheveen (ten zuiden van het Paterswoldsemeer). Op zoek naar gekke dingen en oude schatten, potten en pannen.

De dijk van Friescheveen is ooit versterkt met van de oud grof vuil van de Stad Groningen.

Verder laten we ons verrassen door de natuur.

Tijdstip: nog niet bekend.

15 of 16 juni 2019

Slootjesdag

Tijd en plaats: in het weekend van 15 en 16 juni 2019; Slootjesdagen, locatie nog niet bekend.

Opgave: e-mail naar natuurkids.groningen@gmail.com

Houd de website in de gaten voor nadere informatie.

Activiteiten werkgroep Stadsecologie

Vrijdag 25 januari

Moestuiniëren op je balkon

Interactieve lezing over moestuiniëren op je balkon, onder leiding van moestuinexpert Janneke Tops! Tijdens deze lezing ga je leren waar je goede aarde vandaan haalt, welke gewassen het goed doen op het balkon en hoe verschillende gewassen elkaar helpen. Dus heb je een balkon, maar weet je niet zo goed wat je ermee aan moet? Geef je dan op voor deze lezing en tover je balkon om tot een ware biologische groentetuin!

Locatie: VV Tuinwijk, Helperzoom 8, Groningen

Kosten: 10 euro

Datum: 25 januari

Tijd: 19:30 – 22:00

Opgave en meer informatie:

ivngroningenharen@gmail.com

Activiteiten Vogelwerkgroep

zaterdag 23 maart

Vogel-wandelexcursie naar de Gasterse Duinen

We maken een wandeling door dit prachtige gebied bestaande uit bos, hei, ven en zandduinen. Juist in deze tijd van het jaar kunnen we hier leuke soorten zien, zoals boomleeuwerik, boompieper, geelgors, roodborsttapuit, spechten, gekraagde roodstaart en grasmus!

De Gasterse Duinen ligt aan de Oudemolenseweg tussen Oudemolen en Gasteren op ongeveer 30 minuten rijden van Groningen. Na afloop drinken we voor wie daar zin in heeft een kopje koffie/thee bij herberg 'de Fazant' in Oudemolen (consumptie voor eigen rekening).

Wanneer: zaterdag 23 maart

Vertrek: om 8.30 uur bij AH-winkel Hoornse meer, S.O.J. Palmelaan

Duur excursie: van 9.00 tot ongeveer 12.00 uur

Kosten: voor meerijden, te verrekenen met de chauffeur 6 euro.

Extra info: Neem iets te drinken en/of eten mee als 12.00 uur je te lang duurt.

Opgave: willy.sjaarda@gmail.com, tel. 06-25583942. Kom je met de auto en wil je eventueel rijden, graag vermelden bij opgave.

Geelgors (foto Willy Sjaarda)

Zaterdag 23 februari

Vogelexcursie voedselveldjes en kwelders

Excursie naar de wintervoedselveldjes en de kwelders van Groningen. Verzamelen bij Kardingse om 09.00 uur. Een excursie voor mensen die niet bang zijn voor de winter en de schoonheid van een verlaten landschap weten te waarderen. Houd voor nadere info de website in de gaten.

Opgave: Els van den Boomgaard, elsvdboomgaard@gmail.com

Wintervoedselveldje langs de Stadsweg bij Thesinge
(foto Werkgroep Grauwe Kiekendief)

Activiteiten werkgroep Wilde Planten Tuinen

Zaterdag 13 april

Ruildag in Noordlaren

Van 10.30 uur tot 12.00 uur in de tuin van familie Schipper. Duinweg 1, 9479 TM Noordlaren.

De tuin van 1 ha ligt aan het zandpad nabij het Noordlaarderbos. Er is getracht om de tuin zo natuurlijk mogelijk aan te leggen, passend bij de omgeving. Rondom het huis zijn borders, met vast planten, verweven met wilde planten. Het volgende gedeelte is puur natuur met hoogtes en laagtes, waar de natuur zelf bepaalt welke vegetatie er ontstaat. Het laatste deel bestaat uit bos, waar door middel van zagen en kappen wordt getracht een afwisseling in begroeiing te laten ontstaan.

Detail tuin familie Schipper Noordlaren (foto Eef Schipper)

Zaterdag 15 juni

Excursie naar de Arnica kwekerij

Adres: Boterveen 14a, 7991 PV Dwingeloo.

Deze kwekerij is gespecialiseerd in de kweek van *Arnica montana* (of Wolverlei of Valkruid) welke zeer bekend is van de wondzalf. Daarnaast heeft de kwekerij een grote collectie planten welke aantrekkelijk zijn voor vlinders. We krijgen een rondleiding en koffie/thee.

We verzamelen om 9.30 uur op het parkeerterrein van het NS station te Haren. Opgave verplicht. Kosten €5,- pp. De meerrijders betalen €6,- pp aan de chauffeurs. In de middag gaan we mogelijk naar een ecologische tuin in Assen. Dus lunch meenemen. Info volgt via onze website.

Woensdag 10 juli 2019

Avondexcursie

We zijn vanaf 19.30 uur welkom in de tuin van ons lid Hein Rumpt, Wolddijk 74, 9784 TE Noordwolde.

Enige jaren geleden hebben we ook zijn tuin bezocht. Nu is er mooi de gelegenheid om te ervaren hoe de tuin zich ontwikkeld heeft.

We verzamelen om 18.45 uur op het parkeerterrein van het NS station te Haren. De meerrijders betalen €2,- pp aan de chauffeurs. U kunt er ook op eigen gelegenheid heen rijden. Opgave verplicht.

De data voor de excursies kunnen mogelijk aangepast worden i.v.m. de afhankelijkheid van onze seizoenen. Opgave en info bij Ernst Flentge, e.w.flentge@freeler.nl

Adressen en informatie

IVN Groningen-Haren
Laagveld 50
9753 KB Haren
ivn.nl/afdeling/groningen-haren
ivngroningenharen@gmail.com

Bestuur

Voorzitter

Lammert Tiesinga
la.tiesinga@gmail.com, 050-3133682

Secretaris

Toeska Coolen
ivngroningenharen@gmail.com

Penningmeester

Bert Bemmer
ivn.groningen.fin-adm@ziggo.nl, 050-2803416
IBAN NL12INGB0003742937
t.n.v. IVN afd. Groningen-Haren

Leden

Els van den Boomgaard, Ernst Flentge, Mirjam Aalfs,
Edda Kammenga, Ina Velthuis en Astrid van der Werf

Ledenadministratie

Frans Kromme
E-mail: ivn.groningen.lidmaatschap@gmail.com

Contributie/administratie

Je kunt *lid* worden van het IVN voor (minstens) €24,-, waarvan de afdeling een gedeelte afdraagt aan het landelijk bureau. Als lid kun je actief zijn door je aan te sluiten bij een werkgroep, projectgroep, de redactie van de Groeningen of het afdelingsbestuur. *Donateurs* steunen het IVN en betalen per jaar minimaal €17,-, dat geheel ten goede komt aan de afdeling.

Leden en donateurs ontvangen het afdelingsblad *Groeningen* en leden ontvangen tevens het landelijk tijdschrift *Mens en Natuur*. Leden die *Mens en Natuur* niet thuis gezonden willen krijgen, wordt verzocht om contact op te nemen met de afdelingspenningmeester. Opgave, verhuizingen, overschrijvingen naar andere afdelingen en opzeggingen (dit laatste alleen voor 1 januari) graag doorgeven aan de ledenadministratie van onze afdeling. Betalingen geschieden per toegesonden acceptgiro of via internetbankieren.

Werkgroepen en coördinatoren

Vogelwerkgroep

Willy Sjaarda
willy.sjaarda@gmail.com, 06-25583942

Wilde plantenwerkgroep

Ina Velthuis
ivngroningen.plantenwerkgroep@gmail.com

Werkgroep Wilde Planten Tuinen

Ernst Flentge
e.w.flentge@freeler.nl, 050-5349131

Werkgroep Stadsecologie

Gerard Smeding
gerardsmeding@gmail.com

Werkgroep Natuurkids

Mirjam Aalfs
mirjamaalfs@gmail.com, 06-33373301

Werkgroep Natuur en meer!

Edda Kammenga
ivngroningen.natuur.en.meer@gmail.com

Werkgroep PR & Communicatie

Astrid van der Werf
ivngroningenharenpers@gmail.com

IVN Consulentenschap Groningen

Postbus 1020
9701 BA Groningen
consulentenschap.groningen@ivn.nl
050-3135933

Vrijwilligersconsulent

Marit Stokkentreeff

IVN Landelijk

Postbus 20123
1000 HC Amsterdam
www.ivn.nl
020-6228115

Kopij voor Groeningen 2019-2 vóór 10 juni 2019
sturen naar:
ivngroeningen@gmail.com of
Laagveld 50, 9753 KB Haren

Redactie	Lammert Tiesinga (ad interim tot 1 februari 2019)
Vormgeving	Jan Faber
Druk & verspreiding	Editoo.nl